

Siyka Çavdarova KOSTOVA*

Çokkültürlü Eğitim: Bulgaristan Örneği

Özet

Dünyamızda yaşayan ve farklı medeniyetlerin parçalarını oluşturan postmodern toplumlar giderek dil, etnos ve din bakımından çokkültürlü kimliklere bürünmekte ve bu farklılaşma birçok ülkede kültürel ve toplumsal çatışmaları tetiklemektedir. Toplumların ayrılmaz bir parçası olan çocuklar da bu kültürel çatışmalardan nasibini almakta ve böylece bu sosyal sorun bir eğitim sorununa dönüşmektedir. Günümüzdeki küreselleşme eğiliminin etkilerinden biri de sınıf ve okul ortamında çocukların arkadaşları tarafından etnik veya dinsel köken, hatta farklı görünüşlerinden dolayı “farklı çocuklar” olarak algılamalarıdır. Bu “farklılık” sorununun üstesinden gelme uğraşında öğretmenlere ve eğitim sistemine büyük rol ve görevler düşmektedir. Bu çalışmada çokkültürlü eğitimin tanımı, önemi, kapsamı ve amaçları açıklandıktan sonra çokkültürlü eğitime komşumuz Bulgaristan penceresinden bakılmıştır. Ayrıca makalede bir yandan Bulgaristan’daki çokkültürlü eğitimin özellikleri ve uygulamaları, bir yandan da bu ülkenin çokkültürlü eğitime geçiş sürecinde yaşadığı engeller ve sorunlar tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda çokkültürlü eğitimin sağladığı yararlar ve kazanımlar açıklanmıştır.

Anahtar Terimler

Çokkültürlü Eğitim, Çokkültürlü Toplum, Bulgaristan.

Multicultural Education: Bulgaria Sample

Abstract

Post modern societies that constitute different civilizations, wrap to multicultural identity with regard to language, ethnic and religion. This differentiation triggers cultural and social disagreement in many countries. Children, who are inseparable part of the society, are affected from these cultural disagreements. Hence, this social problem turns into educational problem. At the present time, one effect of the tendency toward globalization is that some children are called as “different kids” by their friends because of their homeland, ethnic religion and even because of having different appearance. Teachers and education systems have a great responsibility to overcome this “dissimilarity” problem. In this study, definition, importance, purpose and scope of multicultural education are explained with respect to our neighbor Bulgaria. As well as the properties and applications of multicultural education in Bulgaria, the obstacle and problems occurred through the transition period to multicultural education in this country are discussed. In

* Doç. Dr.; Sofiya University St. Kliment Ohridski, Department Theory of Education.
* Siyka Çavdarova Kostova (2005), “İnterkułturno Vazpitanie”, Editör: Prof. Dr. Lyuben Dimitrov, Teoriya na Vazpitanieto, İzdatelstvo “Veda Slovena - JG”, Sofiya, 2005, s. 389-423

addition to that, benefit and acquisition and of multicultural education are enlightened at the end of the study.

Key Terms:

Multicultural Education, Multicultural Society, Bulgaria.

Çokkültürlü Eğitimin Tanımı, Hümanistik Karakteri, Önemi ve Amaçları

XX. yüzyıl sonları ve XXI. yüzyıl başlarında büyük göçlerin doğurduğu beşeri hareketlilikle birlikte ortaya çıkan toplumsal gelişime özgü küreselleşme, teknoloji ve iletişim devrimi, Avrupa entegrasyonu gibi olgular birbirine yakın, bazen de birbirinden çok uzak, hatta nitelikçe birbirine tamamen zıt kültürlerin bir araya gelmesine ve çok kültürlülük oluşumuna yol açtılar. Böylece dillerde, etnoslarda ve dinlerdeki çokkültürlü kimliklere bürünmesi, dünya kapsamındaki tüm insan topluluğunu yakından ilgilendiren çok kültürlülük olgusunun en karakteristik özellikleri olarak biçimlenmeye başladılar.

Günümüz toplumunda kültür çeşitliliklerine gösterilen büyük ilginin temelinde en çok, farklı ırk, etnos, dil ve dinlere mensup insanların süratle kaynaşması; postmodern felsefenin gittikçe toplumdaki farklılığın kendisi ve başkaları için taşıdığı değeri vurgulayarak dile getirmesi; “sorunsal” farklılıkların artışı ve uyumsuzluk durumları yaratan (nicelik bakımından çok, “fark edilen”, “dikkate alınmış”) nedenler olarak görülmesi; insanlar arası ilişkilerde daha büyük bir hoşgörü gösterilmesi gereğinin kendini hissettirmesi; insanlığın, kendi farklılığını yücelterek onu zamanla tüm öteki farklılıklara ve hatta tüm dünyaya karşı kullanıp ırkçılığa kadar vardırarak olan birilerinden korkması gibi bazı etmenler yatmaktadır.

Toplumun, bir bütün olarak, çok kültürlülük işlevi gördüğüne tanıklık edip buna gereken önemi vermek bir bakıma, farklı kültürler arasındaki ilişkilerin doğurduğu sonucu değerlendirmek demektir ki, bu da kendiliğinden kültürel etkileşim kavramını gündeme getirmektedir. Bu kavram, kültürlerin bir arada var olmaları (yaşamaları) olgusundan çok, onların birbirleriyle etkileşimi gerçeğiyle ilişkilidir. Anlam bağlamında bu kavramın özünü -toplumdaki yeri, bir arada ve yan yana olabilmeleri, kişilerin onlara karşı yaklaşımı gibi tüm boyutlarıyla- farklılık düşüncesi oluşturmaktadır.

Çokkültürlülüğü bir farklılıklar bütünü olarak algılamak, kültürel etkileşimi de farklılıklar arasındaki ilişkiler olarak görmek, yavaş yavaş çağdaş okulun karakteristik bir özelliği haline gelmektedir. Günümüz öğretim sisteminde okul içerisinde yer alan sınıflar (eğitimde ayrımcılık yapmama eğiliminin egemen olması sonucu gittikçe daha “farklı” çocukların bir araya geldiği gruplardan oluşmaktadır.

Toplumun olmazsa olmazları oldukları için, farklılıkların okula girmiş olmaları da yadsınamaz. Bu aslında, farklılıkları “yok etmek” istesek bile “üstesinden gelemediğimiz”, başkalarının “kendileri için korudukları” (ya da onlardan kurtulmayı bir türlü başaramadıkları) bir çeşitlilik bütünlüğü olarak algılamak zorunda olan, ancak demokrasi idesi temeline inşa edilmiş her toplum yapısının zorunlu karakteristik özelliklerinden biridir.

Günümüzdeki küreselleşme eğiliminin etkileri, eğitim sürecine gittikçe daha fazla yansımaktadır. Dolayısıyla öğretmenler eğitimde bugüne değin tanımadıkları bir sürü sorunla karşılaşmaktadırlar. Karma nikâhlardan (farklı etnik kökenden, din ve ırktan anne babaları) olan çocukların sayısındaki sürekli artış bu sorunlardan sadece bir tanesidir. Bazı çocukların dış görünüşleriyle farklılık göstererek ötekiler tarafından alay konusu edilmeleri de başka bir sorun oluşturmaktadır. İşte bunlara benzer sorunlar öğretmenleri hiç bilmedikleri ve beklemedikleri eğitim güçlükleriyle yüz yüze getirip onlara çözüm aramak zorunda bırakmaktadırlar.

Aslında bu durum, “farklılık” sorununun “üstesinden gelme” uğraşında, eğitim sistemini tek ve tartışmasız bir insancıl değerler bütünü olan hümanizm ruhuna yönlendirmeyi gündeme getirmektedir.

Kültürel etkileşimin temel sorunları, eğitim seyrinde farklı kültürlerden gelen çocuklar arasındaki entegrasyon sürecini ön plana çıkarmaktadır ki, eğitimde ayrımcılığa son verilmesi bunların başında gelir. Etnik, dinsel ve başka özelliklere dayalı ayrımcı eğitim çocukları salt gerçek bir sosyal entegrasyondan uzaklaştırmakla kalmayıp çoğu zaman onları izolasyona götürmekte, bazı durumlarda ise “farklı” çocukların asimilasyonuna neden olmaktadır. Ayrımcılık, önyargıların üstesinden gelmeyi engeller, çünkü “farklı” okullarda verilen eğitim çocuklar arasındaki “farklılıkları” kavramak için olanak sağlamak bir yana, yarattığı olumsuz ortamla “farklılıkları” zıtlık unsuru haline getirmekte, böylece “farklılar” ve öbürleri, çocuklar ve yaşlılar gibi çeşitli gruplar arasında çatışmalara temel oluşturmaktadır.

Bu sorunun gerçekçi çözümü ancak, sosyal entegrasyon fenomeninin özünde yatan diyalektik yaklaşımın çağdaş irdelenişiyle olasıdır ve entegre olacak kişiden iki kültürü entegre etmeyi gerçekleştiren kişiye yönelik bir olgu; farklılıkları yok ederek değil onları yaşatarak kültürel özdeşliği korumak amaçlı bir sosyal katılım ve “eşitlik fırsatı” tanıyan zorunlu koşul olarak algılanmalıdır. Entegrasyon sorununa böyle bir anlayışla yaklaşıldığı zaman ayrı okulların sayısında belli bir azalma gerçekleşebilir ve onlarda okuyan “farklı” çocuklar “fark gözetmeyen” okullara yönlendirilebilir. Bu yönde sadece ırksal ve etnik farklılıklar değil, hafif zekâ özrürlülüğü, biyolojik sakatlıklar ve kronik hastalıklardan kaynaklanan farklılıklar da örnek olarak gösterilebilir. Fakat bu, eğitim sisteminde “ayrı” okullar asla olmayacaktır anlamına gelmez. Toplumun üstün yetenekli kimselere gereksinimi her zaman olmuştur ve ileride de olacaktır ve bu durum ayrı ayrı kişilerin yetenek ve becerilerine göre düzenlenmiş “ayrı” tip okulları her zaman için zorunlu kılmaktadır.

Bazı çocukların kimi özellikleriyle ötekilerden “farklı” olmaları, onları her yönüyle onlardan tamamen farklı kılmaz. Tam tersine, belli bir yaşta onlardaki ortak benzerlikler farklılıklardan çok daha fazladır. Onlardaki farklılığa gösterilen olumsuz tepki, her şeyden önce, görülen farklılığın değerlendirilmesi olarak değil de, bu farklılıkları taşımış olmanın bir sonucu olarak algılanmalıdır. Bu gerçeğin ayırdına varılmış olsaydı birçok gereksiz önyargı üretilmez, günlük yaşamımızda nice sürtüşmelere ve çatışmalara meydan verilmezdi.

Bu bağlamda tüm çocuklar için geçerli ortak bir karakteristik özelliği belirtmekte yarar var: “Ortak haklar”. Çünkü ortak haklar tüm çocukları yakından ilgilendirmektedir. Hele de toplumun bilgi toplumuna dönüştüğü günümüzde, insanlığa

faydalı olabilmek için herkesin bilgi ve bilime serbestçe ulaşması ve insan zekâsının yarattıklarından özgürce yararlanması gerekir (bu, uluslararası anlaşmalar ve devlet yasalarıyla güvence altına alınmış olan öğrenim hakkıdır).

Herkese sunulan öğrenim hakkı eşitliği aslında her kişiye okuma olanağı ve fırsat eşitliği sağladığı için özünde öğrenimdeki demokrasi düşüncesinin önünü açma girişimidir. Onun gerçekleşmesi özellikle “farklı” çocuklar açısından büyük önem taşımaktadır, çünkü onların “farklılığı” genelde olumsuz tepki yaratmakta, başka bir deyişle, bu çocukların çoğunlukla sosyal yönden yoksul ailelerden geldiğini ele vermekte, böylece ekonomik konumu belirleyen negatif bir etken rolü oynamaktadır. Oysa aslında, bu çocukların “farklılık” etiketiyle damgalandıkları bu ayrı okullara gitmelerine neden olan etmenlerin başında yine yoksulluk vardır. Öyle ki, birçok bilimsel araştırmaya göre ailenin sosyo-ekonomik durumu (ki öğrenim düzeyi, velilerin mesleği, aile geliri, ailenin yaşadığı konut alanı gibi öğeleri içermektedir) ile öğrencinin öğrenim başarısı arasında güçlü bir bağ vardır ve söz konusu başarı öğrencinin sosyal alanda kendini kanıtlama olasılığı açısından çok önemlidir. Bu yüzden olsa gerek günümüzde aileler arasındaki sosyo-ekonomik durum farklılığı, çocuğun gelişmesini doğrudan etkileyen tüm öteki farklılıklardan daha önemli olarak gösterilmektedir. Şu da bir gerçektir ki, belli bir azınlık mensubu olmak, “başarısız olma nedeni sayılamaz, çünkü kültürel, dilsel ve dinsel çeşitlilikler bazı azınlık gruplarının neden başarılı, bazılarınsa başarısız olduklarını her zaman açıklayacak durumda değildir”. Bunun açıklamasını belki de, alışkanlık üzere, istatistik verilerinin “farklı” çocukların yoksul ve etnik azınlık ailelerinden gelmiş olma riski taşıdıkları ve bu karakteristik özelliklerin sürekli büyüme ve “bütünleşme” eğiliminde olduğu saptamasında aramak gerekir ki, “farklılık” riski taşıyan çocuklar fakir ve azınlık ailelerinden gelmektedirler de denilebilir. Bu çocukların sınıf tekrarlamasına, okuldan uzaklaştırılmalarına, öğrenimlerini yarıda bırakmalarına, “ayrı” okullara düşmeleri büyük bir olasılık olarak görülmektedir. Bulgaristan’daki “ıslah evi okullarında” öğrenim gören çocukların durumuyla ilgili verilere bakınca “farklı” olarak ortaya çıkan temel grubun yoksul Roman (Çingene) ailelerinin çocuklarından oluştuğu hemen anlaşılacaktır.

Söz konusu “farklı” çocukların sorunlarını çözmek için devletin öğretime yönelik siyasetinin niteliği ve önemi dikkate değer bir faktördür. Örneğin “çeşitli “ıslah evi okullarının” varlığı ve kapatılması; resmi devlet dilinin öğretilmesiyle ilgili olarak gerçekleştirilen ek çalışma masraflarını karşılama önlemleri; okul çağında çocukları bulunan ailelere sosyal yardım yapmayla ilgili gerekli belgelerin hazırlanıp kabul edilişi hep bu türlü çözümlerin arayışına yöneliktir.

Kültürel etkileşim ile eğitimi sorunlarının ele alındığı çerçevede geleneksel olarak dilsel, ırksal, etniksel ve dinsel farklılıklar irdelenmektedir. Farklılıklara yaklaşım, onlara karşı sergilenecek olan tavrın belirlenişi kültürel etkileşim eğitiminin özünü oluşturmaktadır. Aslında kültürel etkileşim pedagojisine, başka farklılıklarla ilişkili stratejiler geliştirme metodolojisi olarak, özgün bir bilim dalı gözüyle de bakılabilir. Bu bağlamda çok önemli ve güncel olarak çağdaş okulun sorunları arasında ailenin sosyo-ekonomik durumundan; uyuşturucu kullanımı sonucu ortaya çıkan bedensel ve zihinsel bozukluklardan; cinsellik özelliklerinden (homoseksüel, transseksüel, biseksüel) kaynaklanan sorunlar ön sırayı almaktadır. Belirtilen bu farklılıklardan bazıları çok olumlu olarak değerlendirilirken, bazıları da çok olumsuz olarak

algılanmaktadır. Onlardan bir kısmı bir bütün olarak toplum gözüne daha çok batarken, bir kısmı ise o denli önemli değildir.

Okul mekânlarında belli bir farklılıkla ilişki ve etkileşim ne denli azsa, onu fark etmeme ve onu tartışmama olasılığı da o denli büyüktür. Herhangi bir farklılıkla görünme, karşılaşma ve ilgilenme oranı arttığı ölçüde, onun fark edilme ve tartışma konusu olma olasılığı da artar ve bu durum öğrencilerle öğretmenlerin ona “alıştıkları” zamana kadar sürer ve sonra “tartışılmaz” hale gelir. Bu söylenenler, uyuşturucu kullanımı sonucu sağlığı fiziksel ve psikolojik yönden etkileyen farklılıklar için geçerli olduğu gibi, sağlık açısından zararsız görünen (örneğin konuşma veya görme bozukluğu, kekemelik gibi) farklılıklar için de geçerlidir.

Dünyamızın dinamik gelişmesi sonucu ortaya çıkan değişimler toplum içinde “gözlemlenen” söz konusu bu farklılıkları azaltmak bir yana, daha da çok artırmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum konunun enine boyuna ele alınıp kişiye özgü bireysel yaklaşım yöntemi ışığında irdelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda bireydeki özgülük ögesini ön plana çıkarıp kişilere karşı gereken hoşgörülü yaklaşım sergileme ve onları daha iyi tanıyarak anlama noktasından hareket eden çokkültürlü eğitimi şu yönlerde belli katkı sağlayabilir:

- Yukarıda belirtilen söz konusu farklılıklar çokkültürlü eğitiminin kapsamı içinde yer almalıdırlar;
- Öğrenciler arasındaki olumlu farklılıklar (kişinin fiziksel ve psikolojik sağlığına zarar vermeyen farklılıklar) okul ortamında dikkat merkezi olmalı ve o, bir engel verici unsur olarak değil de, yarar sağlayıcı unsur olarak değerlendirilmeli;
- Öğrenciler arasındaki olumsuz farklılıklar (kişinin fiziksel ve psikolojik sağlığına zarar verdiği düşünülen farklılık) da göz ardı edilmemeli, örneğin davranış bozuklukları gösteren çocukların bu tür davranışlardan “kurtulabilmeleri” için özgül çalışma yöntemleri uygulanmalı;
- Başkasının farklılığına anlayışla yaklaşmak görüşünden hareket ederek, algılanış biçimine bakmaksızın farklılığı (özellikle olumsuz farklılığı) kabullenmemek olasıdır tezi desteklenmeli;
- Tüm insan denen varlıkların anatomik ve fizyolojik yapılarında, hissettikleri gereksinimlerde, duyarlılık ve davranışlarında gözlemlenen benzerliklerin genellemesi yapılarak farklılıklara karşı sergilenen olumsuz yaklaşımın giderilmesi için çaba sarf edilmeli;
- Okul mekânlarında gerek öğrenciler gerek öğretmenler tarafından “farklı” öğrencilere karşı uygulanan önyargılı yaklaşımın bertaraf edilmesi ve ayrı ayrı topluluklar arasında baş gösteren anlaşmazlıkların karşılıklı anlayışla giderilmesi için eşitlik ilkesine sahip çıkılmalıdır.

Tüm bunlar gerçekleştirildiği zaman, çocukların öğretiminde demokrasi, hak ve fırsat eşitliği temeline dayanan bir sistem yerleştirilerek günümüzün ideali “tüm çocukları kucaklayan ve onlar tarafından kucaklanan okul” modeline kavuşmak mümkün olabilir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra çokkültürlü eğitiminin başlıca amaçları şöyle özetlenebilir:

1. Günümüz öğrencilerini çok kültürlü toplumla kaynaşmalarını ve bir arada yaşamaya hazırlıklı olmalarını sağlamak. Öyle ki hem çocuk hem de yaşlılarda gözlemlenen belirli “farklılıkları” doğal ve sağlıklı algılanmanın yollarını bulmak ve kendini “normal görenlerle” başkalarını “farklı görenler” arasında belli bir bütünleşme ve karşılıklı hoşgörü sağlamak.

2. Tarihte ve günümüzde gerçekleşen iç göçler, politik olaylar ve küreselleşme sonucunda bölgesel, ulusal ve global ölçekte değişen toplumsal ve kültürel yapıları sağlıklı algılamak ve irdelemek. Bir ulusu oluşturan çeşitli etnik ve dinsel grupların özellikleri (azınlıklar, sığınmacılar, kaçaklar vb.), çeşitli kültürlerin zenginliği ve bunların dünya uygarlığına katkılarıyla ilgili bilgi ve birikimleri artırarak toplum içindeki farklılıklarda gizlenen çeşitliliği ortaya çıkarmak.

3. Ötekini kendimize benzer, yani özdeş, olarak görebilmek için hem insanlar arasındaki farklılıkları hem de benzerlikleri sağlıklı bir şekilde kabullenmek ve idrak etmek.

4. Karakteristik özelliklerini ve belirgin farklılıkların nedenlerini öğrenip “farklılığa” karşı saygılı olma alışkanlığı oluşturmak suretiyle ötekileri anlamada mesafe kat etmek.

5. Çokkültürlü ortamda birlikte yaşamayı ve paylaşmayı, karşılıklı iletişim deneyimini kazanmak.

6. “Farklı” olarak görülen kimselere karşı gösterilen olumsuz yaklaşım ve önyargılardan sıyrılmak.

7. Çokkültürlü toplumda yaşayan çocuklara duyarlılık, hoşgörü ve karşılıklı yardımlaşma becerisi kazandırmak.

8. “Farklı” olarak görülen kimselerin duygu, düşünce ve yaşantılarını anlamaya çalışarak, onlarla empati kurma alışkanlığı kazandırmak.

9. Kendi kültürel kimliğine saygılı olmak suretiyle, kendi kültüründen olmayanların da kendilerine göre bir farklı ama özgün ve ayrıcalıklı kültürel değerlere sahip olduklarını idrak edebilmek. Bir başka anlatımla bireylerin etnik, dinsel veya kültürel azınlıkların “biricikliğini” ve “özgünlüğünü” kabullenerek, diğer bireylere “farklı” pencereden bakmamalarını öğrenmek.

10. Buraya kadar sıralanan bu çokkültürlü eğitiminin amaçlarının ana amacı şöyle özetlenebilir: bireyi, “farklı” olarak görülen kişiyi tanıma, anlama ve ona karşı saygılı olma gibi tutum ve davranışları bir bütün olarak özünde barındıran hoşgörü sahibi yapmaktır.

Çokkültürlü Eğitim Süreci

Çokkültürlü eğitimden geçiş süreci, en açık bir anlatımla, yukarıda belirtilmiş olan amaçları içerik yönünden zenginleştirerek uygulamaya geçirmek demektir. Bir başka anlatımla, “biz” ve “onlar” kavramlarını duyarlılıkla kabullenme ve bilinçli olarak kullanma durumuna erişmekle ilişkili bir süreçtir.

Yeni doğan bir bebek bile, 6 aylık olunca hiç tanımadığı “yabancı” kimselere karşı olumsuz tepki göstermekte, ağlayarak, tepinerek ya da başka bir biçimde bunu sezdirmektedir. ”Biz” kavramının özündeki anlam, en ilkel duygusal yakınlık biçimi olan anneyle çocuk arasındaki “mistik sevgi bağı”na benzer bir şekilde kabile topluluklarında ortaya çıkmıştır. Zamanla aidiyet, bağlılık yönünde “bizim”, “kendimizin” biçimlerinde anlam derinliği ve genişliği kazanan bu kavram, daha sonra bunların karşıtlarını da bulup “başkaları”, “onlar”, “yabancılar” gibi zıt anlamlı sözcükler türetmeye neden olmuştur /3, 38-39/. Çokkültürlü eğitiminin başlangıcını insanların “bizim” ve “sizin”le başlayan işte bu ayrışımında aramak gerekir.

Sosyal gelişimi yönünden okul öncesi zamanı, çocuk için oldukça sezgisel bir zamandır ve bu dönemdeki eksiklerin daha sonra kapatılması neredeyse olanaksız gibidir, dolayısıyla çok kültürlülük, yani kültür etkileşimi eğitimi süreci bu dönemde başlamalıdır. Bu yapılmazsa, çocuğun bilincinde tortulanmış olan “boşluğun” daha sonraki dönemlerde farklı etnik ve dinsel gruplara karşı oluşacak bazı olumsuz düşünce ve önyargılarla doldurulma olasılığı oldukça büyüktür.

Bununla birlikte bu tez de şu yönden eleştirilmektedir: Okul öncesi çocukluk döneminin henüz insanlar arasındaki kültürel ayrışımı ve dolayısıyla çok kültürlülükle kültür etkileşimini algılamak için elverişli bir dönem olmadığı varsayılmakta ve bu nedenle toplumu ilgilendiren bu tür karmaşık kavramları çocuğun belleğine yerleştirme girişiminin “çocukların dikkatini yapay olarak çekeceği” ve onu gereksiz yere yoracağı sanılmaktadır. Ayrıca, bu durum, o zamana kadar “duymadıkları ve görmedikleri” kişi ve olaylarla karşılaşan çocuklarda çekingenlik ve hoşgörüsüzlük gibi gereksiz bir ikilem yaratarak onların tertemiz dünyalarını karartmış olabilir. Ama bu tür eleştiriler psikolojik araştırmalar sonucunda elde edilen bilimsel kanıtlarla çürütülebilir. Nitekim bilimsel verilere göre çocuklar daha 2,5–5 yaşlarında bile insanlar arasındaki etnik farklılıkları kavrayabilecek, sosyal yönde gelişim gösterebilecek yetiye sahiptirler ve bu becerilerini oynadıkları oyunlarla sergilemektedirler.

Çocukta hoşgörü niteliğini oluşturup geliştirebilmek için okul öncesi kurumlar da dâhil olmak üzere onun etnik farklılıklar ortamında bulunmuş olması yetersizdir ve bu yönde mutlak surette özel bir eğitim sisteminin uygulanması gerekir.

Bu tür uygulamalara örnek olarak anaokullarına sunulmuş olan özel konular ve bazı amaca uygun oyunlar gösterilebilir ki, bunların kültürel etkileşim ve yurtseverlik eğitimi yönünde çok yararlı olacağı düşünülmektedir. Özellikle 2 ile 7 yaş arası çocukların eğitimine yönelik olup Eğitim Bakanlığı’nın onayladığı Program’a uygun olarak hazırlanan “Çocuğun Kitabı” adlı öğretim araçları derlemesi bu alanda atılmış ciddi bir adımdır. Bu derleme, kısa metinleri, ilginç soruları, göz alıcı desenleri ve pratik çalışma ödevleri ile “Benim Soyum”, “Tüm Dünyadaki Dostlarım”, “Yabancı Dilleri Niçin Öğreniyoruz?” (“Ben ve Ötekiler” adlı ders aracı); “Dans Ederken”, “Dans Edecek Arkadaş Arıyorum” (“Benim Dünyam” adlı ders aracı); Noel, Yortu, Hıdrellez gibi gelenekleri canlandırmalar gibi (“Bayramımı Kutluyorum” adlı ders aracı) çok önemli konuları ele almakta ve böylece çokkültürlü eğitiminin gerçekleşmesine büyük katkı sağlamaktadır.

İlkokul çağındaki çocuğun temel bilinç özellikleri göz önünde bulundurulurken senkretik (birleştirici) bir görünüm sergileyen sanatın da etkileyici gücünü göz ardı

etmemek ve çocuğa çok kültürlülikle ilgili çeşitli bilgilerin sunulduğunda dikkati sadece işin rasyonel (akılcı) yanına yöneltmekle kalmayıp duygusal etmenleri de devreye sokmak gerekir. Bunu yaparken bayramlar, festivaller, etnik grupların özel törenleri, oyun sahnelemeler, konserler, danslar, müzik dinletileri, resim çizimler, farklı ulusların mutfaklarını tanıtmalar vb. çeşitli etkinlik biçimlerinden yararlanılabilir.

İlkokul programının olanakları değerlendirilerek özellikle edebiyata yönelmekte ve farklı halkların yapıtlarını tanıtırken bunların evrensel insan zekâsının ürünleri olduğunu vurgulamakta büyük yarar vardır. Bu tür derslerde, hele de uygulamalı çalışmalarda, masal, şiir, türkü, şarkılı oyun, bilmece, atasözü gibi çeşitli türden edebiyat ürünleri içeren derlemeler paha biçilmez olanaklar sunabilirler.

Yapılan eğitsel çalışmalarda farklı etnik grupların halk kahramanlarını olumsuz yanlarıyla tanıtarak çocukların negatif yönde etkilenmelerine, onlarda kötü önyargılar oluşturulmasına meydan vermemeye özen göstermek okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin sorumluluğundadır.

İlkokul programlarında yer alan ve çocuklar tarafından çok sevilen rehberlik saati çokkültürlü eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmek için en elverişli ders ortamlarından birini oluşturmaktadır. Uluslararası Deneyle Teşvik Etme Programı (RAMO) tarafından hazırlanıp metodik açıklamalarıyla birlikte sunulan konular paketi bu ders için mükemmel bir modeldir. Örnek olarak sadece şu konuları göstermek bile yeterlidir: 1. Bölüm — “Ad”: İnsanın Adı, Benim Adım, Ad Verme, Adlarımızın Tarihiçesi; 2. Bölüm — “Tarih”: Benim Kişisel Tarihim, Benim Soyum, Evimizde Kutlanan Geleneksel Bayramlar, Bayramın Değeri; 3. Bölüm — “Yüzler”: Benzeş ve Farklı Yüzler, Benim Dostlarım, Özel Yardıma Muhtaç Çocuklar, Eşit Haklılar. Bu yaştaki çocuklar için şu konular da uygundur: Dünyada ve Ülkemizde Yeni Yıl, Çeşitli Ülkelerin Ulusal Mutfakları, Bulgaristan’daki Etnik Toplulukların Giysileri, Azınlıklar İçindeki Dostlarım vb.

Ortaöğretim dönemindeki çocukların en belirgin özelliği: bilinçlerini daha çok olguların “özüne”, oluşumundaki evreler arasındaki bağlara, onların karşılıklı etkileşimlerine ve bilimin bütün bunlarla ilgili “açıklamalarına” yönlendirmiş olmaları; anne baba ve öğretmen öğütlerinin dost ve yaştlarının görüşleri karşısında arka plana itilmesi; “dinsel, sınıfsal, cinsel vb. özellikler de dâhil olmak üzere yaştlarıyla kendisi arasında her türlü ayrımcılığa tahammülsüzlük, her yerde ve her zaman tam eşitlik iddiasında bulunması”; kendi görüşlerinden ve değerlerinden farklı olanları çok zor kabullenmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Bu yaş döneminde öğrencilerin farklı etnik, dinsel ve ırksal gruplara mensup yaştlarıyla karşılaşp belli bir süre bir arada bulunmalarını sağlama açısından uygulanabilir en uygun eğitsel çalışmaların başında ülke içinde ve dışında yapılacak olan grup gezileri, tatil zamanlarında düzenlenen dinlenme kampları, gönüllü olarak katıldıkları kamu yararına tertiplenmiş çeşitli etkinlikler gelmektedir ki, söz konusu öğrenciler onlar sayesinde “farklı” çocuklarla, gençlerle ve hatta yaşlılarla yakınlaşma fırsatı yakalamış olurlar. Kültürlerarası eğitiminin gerçekleştirilmesinde “farklılık” konusunu ele alıp etraflıca irdeleyen öğrenci seminerleri ve konferanslarının da ayrı bir yeri vardır.

İlköğretim ikinci kademede rehberlik ve danışmanlık derslerinde işlenen konular arasında şu başlıklar yer almalıdır: “Bulgaristan’daki Dinler ve Dinsel Azınlıklar”, “Tartışma Kültürü ve Farklı Görüşleri Hoşgörüyü Karşılama”, “Dünyadaki Din Öğretileri”, “Acıma ve Merhamet”, “Ulusların Özlü Sözleri”, “Bariyerleri Aşmak”, “Hep Birlikte Üstesinden Gelelim”, “Empati: Kendini Başkasının Yerine Koyabilmek”, “Romanların Kültür ve Geleneklerini Tanıyor muyuz?”, “Evrende Biz Yalnız mıyız?” vb.

Daha üst sınıflarda konuların çerçevesi gittikçe genişler. Örneğin şu başlıklı konular ele alınabilir: “İletişim Teknikleri (farklı ortamlarda farklı kişilere nasıl yaklaşılmalı)”, “Konuşurken İnanıncı Olabiliyor, Tartışırken Karşı Görüşlere Saygı Göstererek Başarıya Ulaşabiliyor muyuz?”, “Ben-Sen-Biz”, “İlişkilerde Anlaşmacı Olmanın Önemi”, “Kültürler Arası Anlaşma (farklılara karşı saygılı olma bilimi)”, “Benim Dünyam – Yabancı Dünya”, “Farklılığı Kabullemeye Hazır mıyım?”, “Rahibe Teresa – Dünya Vatandaşı Kartviziti”, “Din ve Değerler”, “Balkanlıların Özellikleri”, “Roman Kökenli Kişilere Karşı Nasıl Davranmalıyız?”, “Önyargılardan Kurtulmak”, “Müzikteki Yabancı Etkiler”, “Dünyada Futbol Kabadayılıkları”, “Yurtseverlik: Niye Bulgaristan’ı Öteki Ülkelerin Önünde Görüyorum?”.

Rehberlik ve danışmanlık dersi dışında kültürlerarası eğitim uygulamaları öteki derslerde de gerçekleştirilebilir. Bu alanda araştırmalar yapan uzmanlar ders içeriğinin genelde Avrupa eksenli ve “tek kültür” ağırlıklı olup okutulduğu ülkedeki egemen ulus göz önünde bulundurularak hazırlandığı görüşündedirler. Onlara göre kültürel etkileşim eğitimine uygun bir hale gelmesi için ders içeriğinde o ülkedeki tüm etnik grupların özgül tarihsel özellikleri mutlaka entegre edilmelidir. Bu nedenle, ülke sınırları içinde yaşayan sığınmacı toplulukları da dâhil olmak üzere, etnik azınlıkların ana dillerinin ve tarihlerinin günümüz okullarında okutulması düşüncesi de asla göz ardı edilmemelidir. Farklı toplulukların tarihsel ve kültürel özgüllükleriyle ilgili bilgiler sadece azınlık çocuklarına değil çoğunluğun çocuklarına da tanıtılmalıdır. “Ötekilerin kültür, gelenek ve dillerine yönelik ilgi ve saygı” ancak bu yolda sağlanabilir.

Bulgar Dili ve Edebiyatı derslerinde kendi yazarlarımızla birlikte yabancı yazarların yapıtları, kendi folklorumuzla birlikte yabancı folklor örnekleri, hatta yabancı ülkelerde azınlık durumunda yaşayıp kendi ana dillerinde yazan yazarların yapıtları da okutulmaktadır. Belli farklılıklara sahip toplumların sorunlarıyla ilgili çeşitli tartışmalara fırsat sağlaması açısından edebiyat derslerinin çok büyük önemi vardır. Bu derslerde incelenen metinler hoş-görü duygusu oluşturmada belirgin rol oynadıkları için ırkçılık, antisemitizm, olumsuz önyargılar gibi ayrımcı unsurlar taşımaması için içerik yönünden dikkatle ele alınmalıdır.

Yabancı dillerin öğrenilip konuşulması da kültürler arası etkileşimin gerçekleştirilmesinde önemli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle çok kültürlü bir ortamda yaşamak ana dilinin dışında en azından bir de yabancı dil öğrenmeyi zorunlu kılmaktadır. Okulda yabancı dil öğretiminin en geçerli gerekçelerinden bir de budur. Bunu yaparken ülke genelinde konuşulan dil çeşitliliği göz önünde bulundurularak hangi yabancı dilin öğretilmesi konusunda doğru karar verilmesine dikkat edilmelidir.

Çeşitli ülkelerdeki sosyo-ekonomik durumla ilgili bilgiler verip benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalar yapma fırsatı sağlamış olması bağlamında kültürel etkileşim eğitiminin gerçekleşmesinde coğrafya dersi de çok geniş olanaklar sunmaktadır.

Böylece coğrafyanın “alışkanlık haline gelmiş bazı olumsuz yaklaşım ve önyargıları değiştirip onların yerine olumlu veriler sunarak” değerli katkılarda bulunabileceği sanılmaktadır.

Tarih dersi de, dünyanın çeşitli yerlerinde yüzyıllar boyunca olagelmüş sosyal gelişmelerle ilgili bilgiler sunması nedeniyle, önemli bir ders konumundadır. Fakat bu derste işlenen konular ülkenin güncel politik ve ideolojik yaklaşımı açısından irdelenip çocuklara bazı ülkeler ve uluslar veya onların azınlık temsilcilerine karşı olumsuz bir yaklaşım, hatta düşmanlık bile aşılayabilir. Avrupa’da baş gösteren “ulusalcılık hareketlerinin ırkçılığa ulaşması” ve özellikle Neonazizm döneminde Holokost (Yahudi soykırımı) olgusu bu yönde en açık bir örnektir. Çocuklara “olgu ve bakış açısı” yönünden farklı yaklaşım yöntemlerini kavratmak, “bir olayın çeşitli biçimlerde yorumlanabileceğini” açıklamak “ayrı ayrı toplulukların neden bu farklılıklara sarıldıklarını” aydınlatmak tarih dersinin temel görevleri arasındadır.

Okullarda okutulan sanat dersleri “kültür çeşitliliklerini tanımak, öğrenmek ve irdelemek” yönünden en etkin araçlar ve dolayısıyla “farklı kültürlerin değerlendirilmesine götüren en öncelikli derslerdir”. Resim dersleri sayesinde, dünyanın dört bir yanından çeşitli sanat örnekleri göstermek ve onlar arasında gereken kıyaslamalar yapılarak kültürel etkileşim eğitimine büyük katkı sağlanacağı beklenmektedir. Sanat değerlerini benimsetirken bireyin sanat “ufku”nu açmak, etnik ve Avrupa ağırlıklı sanat anlayışını aşarak “Batı sanat biçimleri “ne yönelik bir estetik beğeni oluşturmak amaçlamaktadır.

“Dil engellerini tanımayan” ya da “evrensel dil” olarak algılanan müzik ise kültürlerarası eğitime en etkin hizmeti olan derslerden biridir. “Müzik, güçlü etkisiyle, hatta leksikoloji ve gramerin bile yapamadığını başarıp, herhangi bir yabancı dili öğrenecek denli çekici hale getirilebilir”. Bu dersin çokkültürlü eğitim alanında daha aktif hale gelebilmesi için sadece Avrupa klasik müziğinin önemini belirtmekle yetinilmemeli, öteki millet ve azınlıkların da müziklerine gereken değer verilmeli, önemlilik sıralamasında folklor, popüler müzik vb. tüm müzik çeşitleri “göz ardı edilmeden hak ettikleri yeri almalıdır”. Bir başka anlatımla ülke genelinde farklı etnik gruplara mensup bestecilerin, müzisyenlerin ve şarkıcıların yaptıkları sanatsal çalışmalara gereken saygı gösterilmelidir.

Fizik, kimya, biyoloji, matematik gibi derslerin de çokkültürlü eğitimin gerçekleşmesinde belli bir yeri vardır. Bu dersler, insancıl değerlerin kavratılmasına hizmet etme açısından her ne kadar “bağımsız” ve “tarafsız” dersler olarak algılandılar da, onlar, yapılan buluşların yerini, bilim adamlarının etnik kimliklerini, yapılan çalışmaların farklı etnik kimliklere sahip kişiler tarafından tüm insanlığa yapılan ortak bir hizmet olduğunu açıklayarak, bilimsel buluşların sadece Avrupa’ya ve Avrupalılara ait olmadıklarını ortaya koymalı ve özellikle de matematik öğretiminin Avrupa merkezli bir öğretim olmadığı gerçeğine vurgu yapılmalıdır /yine orada.

Kısacası çokkültürlü eğitiminin daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi açısından çeşitli derslerin içeriğinde ulusallıkla yabancılaşma arasındaki dengenin azami ölçüde gözetilmesine büyük bir gereksinim vardır. Çünkü bu iki göstergeden sadece birisinin ağırlık kazanması eğitimi çağdaş ve asli amaçlarından saptırıp istenmeyen uç noktalara götürebilir ki, bunun sonucunda kişilerde çokkültürlü toplumlarda olması

gereken hümanizm, hoşgörü, “farklıyı ve yabancıyı” saygıyla kabullenme gibi erdemler yerine onlarla ters düşebilecek özellikler oluşabilir.

Çokkültürlü eğitime sadece okullarda değil, pedagoji formasyonu alıp öncelikle branş ve sınıf öğretmeni, rehber öğretmen ve eğitim kadroları hazırlamakla yükümlü fakültelerde de gereken önem verilmelidir. Çünkü günümüz öğretmeni sınıfta karşısına çıkabilecek (özellikle hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık türünden) farklılıklarla karşılaşmaya ve kültürel etkileşim eğitimi sayesinde kazandığı bilgi birikimi sayesinde onların üstesinden gelmeye hazırlıklı olmalıdır. Bundan başka o, bu eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmek için uğraş vererek çocuklara insanlar arasındaki farklılıklara olumlu yaklaşabilmeleri için gerekli özellikleri kazandırmalıdır. Bu yöndeki çalışmaları eğitim sisteminin sunduğu tüm olanaklardan (yüksek lisans, doktora çalışması vb.) yararlanarak sürdürmek kararlılığı içinde olmalıdır.

Kuramsal bilgileri olaylarla yüz yüze gelmek suretiyle pratik düzleme taşıyarak günlük yaşamda gerçekten daha yararlı hale getirmek, böylece öğrenilenlerin pratik değerini görüp anlamak ve bütün bunların ders içeriklerinin daha mükemmel tanınması ve zamanla çalışma isteğini artırıcı motivasyona dönüşmesi açısından ders dışı etkinliklerinin de üniversite öğrencileri için çok büyük önemi vardır. Özellikle, hiç tanımadıkları çeşitli etnik ve dinsel gruplarla, dolaylı ya da dolaysız olarak, kültürel etkileşim ilişkilerinin geliştirilip güçlenmesi yönünde gerekli olanakları sağlamak üniversiteliler için çok ayrı bir önem taşımaktadır. Dolaysız ilişkiler genellikle bazı kurum ve kuruluşları (ibadethaneleri, tarihsel ve kültürel anıtları, farklı etnik grupların geleneksel mekânları, yabancı ülkelerin kültür merkezleri vb.) ziyaret edip oralarda düzenlenen etkinlikleri gözlemlemek, onlara katılmak, ya da farklı toplulukların temsilcileriyle karşılaşmak suretiyle gerçekleşebilir. Görme ve işitme sezilerine dayanan bu canlı ilişkiler sayesinde gözlemlenen farklılıklar çok daha iyi ve çok daha kalıcı olarak algılanabilir, dolayısıyla farklılıkları taşıyanları yakından tanıma ve anlama ve böylece daha önceden oluşmuş olan olumsuz yaklaşım alışkanlıklarından ve önyargılardan daha çabuk kurtulma fırsatı yakalanmış olur. Farklı kültürlerin temsilcileriyle dolaylı ilişkiler ise o kültürlerin temsil edildiği etkinliklere katılarak, orada sunulan örnekleri, sergilenen kitapları vb. tanımak suretiyle gerçekleşebilir. Öğretmen bu etkinliklerin ne zaman ve nerede yapılacağını basın ve yayın organlarından; elçiliklerdeki kültür temsilcilerinden; yabancı ülkelerin Bulgaristan’da gerçekleştirmeyi öngördükleri kültür etkinlikleri programından; ayrı ayrı kişilerle kurulan ilişkilerden; öğrencilerin bireysel girişimlerinden öğrenebilir.

Çok kültürlü eğitimi yaşlılarla düzenlenen kesintisiz öğretim çerçevesinde de gerçekleştirilir. Böyle bir öğrenimin gerekliliğini, günlük yaşamda ve özellikle çalışma zamanında kültür farklılıklarından kaynaklanan ve üretimi engelleyen anlaşmazlıklar, olumsuz yaklaşımlar ve önyargılar sonucu kişiler arasında ortaya çıkan terslikler daha da belirgin hale getirir. Bu nedenle şirketler içinde düzenlenen eğitim-öğretim programına göre çeşitli konferanslar, seminerler yapılır, gösterilen filmler ve video kayıtları ile bir arada yaşayıp çalışan insanlar arasında dostluk ve hoşgörünün yerleşmesi için çaba harcanır. Bu tür programların tek eksik yanı ise 1-2 gün gibi kısa bir zaman çerçevesine sıkıştırılmış olmaları ve belirlenen amaca ulaşmada pek de etkili olmayışlarıdır.

Çokkültürlü Eğitimin Kazanımları

Çok kültürlü eğitime sahip olmak, bu eğitim sürecinin aşamalarından başarıyla geçip belli bir konuma gelmiş olmanın yansıması olarak algılanmalıdır. Bugün dünyanın hangi ülkesinde olursa olsun insanlar arası ilişkilerde birbirlerinin etnik, dinsel ve kültürel farklılıklarına anlayışla yaklaşım ve karşılıklı saygıda ifadesini bulan hoşgörü eksikliği varsa, o ilişkilerde kültürel etkileşim çatışmasına gidilmesi kaçınılmaz bir hal alır. Bu tür çatışmaların nitelik ve boyutları göz önünde bulundurulduğunda kitlesel (bilim çevrelerinin en çok önemseydiği) ve kişiler arası (bireyin bireye karşı gelmesinden kaynaklanan) çatışmalar olarak kültürel etkileşim eğitimi almışlığın farklı düzlemlerinden söz edebiliriz. Çok kültürlü eğitimi almışlığın kitlesel düzlemde çok düşük olduğu yerde kültürel etkileşim çatışmaları (savaş, silahlı çatışma, terör eylemleri) gibi kapsamlı ve ciddi olaylara dönüşebilir. Böyle durumlarda genellikle toplumların geniş bir kısmının mağdur olduğu düşünüldüğünde kültürel etkileşim eğitimsizliğinin insanlık karşıtı bir karaktere sahip olduğunu hemen anlarız.

Kişiler arası çatışmalar düzlemindeki kültürel etkileşim eksikliği durumu da bazen göz ardı edilemeyecek sonuçlar doğurabilir. Bu durumlarda psikolojik ve fiziksel baskı sonucu ruhsal yaralar alan ve bunalımlara giren kişilerin (çocuk ya da yaşlı) psişik dünyaları söz konusudur ve bu sıkıntılı durumlardan kurtarılmaları için mutlaka eğitici ve psikolojik yardım görmeleri gerekmektedir.

Yeri gelmişken, etnik, dış görünüş ya da başka bir özelliğiyle ötekilerden farklı oldukları için fiziksel ve psikolojik baskı gören ve bu nedenle ruhsal sağlığı tamamen sarsılan ve etraftakilere güvenini büsbütün yitiren çocuklarla ilgili birkaç örnek vermek yararlı olacaktır:

1. Varna kentindeki bir ilkokulda yazı tahtasına Arap kökenli bir öğrenciden, öğretmenin isteği üzere kendi dilinde bir şeyler yazılması istenmiş. Öğrenci tahtaya Arapça yazınca, sınıftaki arkadaşlarının alay dolu gülüşleriyle karşılaşır. O günden sonra bu öğrenci kendi kabuğuna çekilir, Bulgar çocuklarıyla ilişkilerini kesme noktasına getirir, eski dostlarından da uzaklaşmaya başlar.

2. Sofya’da Bulgar anne ile Afrikalı babadan olan bir çocuk, okuldaki bale öğretmeni tarafından, ellerinde sadece beyaz giysiler bulunduğu ve bunların da onun siyah bedenine yakışmayacağı türünden bir gerekçeyle, bale kursuna kabul edilmez. Hem çocuk hem de ailesi bu olaya hem çok üzülür hem de çok sert tepki gösterir.

3. Yine Sofya’da bir meslek okulunu ziyarete giden Roman asıllı 39 çocuk, okuldaki öğrenciler tarafından “pislikler” “yamyamlar” türünden hakaretlerle ve “bu okul beyazlarındır” sloganlarıyla karşılanırlar, durum daha da ciddileşerek yüzlerine karşı Hitler’in fotoğrafları savrulur, okulu terk ettiklerinde de arkalarından taşlar atılır.

Bulgaristan’da yaşanan bunlara benzer daha birçok örnek verilebilir ve hepsinde de psikolojik veya fiziksel saldırıya kurban olan çocukların ortak suçları “farklı” olmalarıdır. Buraya kadar söylenenlere ve verilen örneklere dayanarak şöyle bir genel durum şeması çizmek mümkündür: herhangi bir “farklı yanı”yla ötekilerden ayrılan bir çocuk, “ötekilerin” alay, hakaret ve dışlanma biçiminde gösterdikleri çeşitli olumsuz yaklaşımların hedefi haline gelir ve sonuçta huzur dengesini yitirip psikolojik rahatsızlıklar yaşamaya başlar, dahası itilmişlik ve yalnızlık hissine kapılan çocuk içine

kapanır, korkmaya başlar, kendini güvensiz hisseder. Bütün bunlar şu anlama gelir: Farklılığın ifadesi olarak görülen söz konusu çocuk, tüm olumsuz yaklaşımların merkezi durumuna getirilmiştir ve bunun bedelini ruhsal acılarıyla ödemektedir.

Çocuğun ruh sağlığı, hele de çeşitli nedenlerle psikolojik baskı gören çocukların durumu, günümüzde üzerinde titizlikle durulması gereken en ciddi sorunlardan biridir. Öyle ki, bugün birileri tarafından rencide edilerek fiziksel ve psikolojik saldırıya uğrayan çocukların onarılmaz ruhsal yaraları geçen zaman içinde öç alma duygusuna dönüşüp, aynı saldırganlık ve şiddet biçimleriyle, bir gün topluma yönelik olarak ortaya çıkma olasılığı oldukça güçlüdür. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki arkadaşlarınınca dışlanan çocukların iletişim yönünde gelecekte çok ciddi sorunları olabilir. Bu bağlamda “'kartopu etkisi' denen sonuca göre dışlanmış çocuklar ya aşırı saldırgan, ya da tamamen içine kapalı olurlar ve bu durum onları yine toplumun dışına itmiş olur”.

Ruh haliyle ilgili bu “uç durumların” nedenleri araştırılacak olursa, “farklı” çocuklara karşı sergilenen olumsuz yaklaşımın bu çocukların da tüm öteki çocuklar gibi kendi fiziksel ve duygusal yapıları olduğu, aynı şeyleri aynı şekilde yaşayıp aynı tepkileri verdikleri, aynı haklara sahip oldukları, dolayısıyla farklılıklarına karşın onlarla eşit durumda buldukları gerçeğinin anlaşılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür yanlış anlamaların temelinde de her şeyden önce kültürlerarası eğitim eksikliği yatmaktadır.

Böyle durumlarda akla gelebilecek ilk soru şu olabilir: “Farklı” bir çocuğa fiziksel ve psikolojik baskı sonucu ruhsal sağlığı bozulduğunda, onun için yine de bir şeyler yapma olasılığı var mıdır? Unutulmamalı ki bu yönde çocuğun en yakınında kişileri yardımcı olabilirler, öncelikli olarak da yaşlılar çocuğun düşmüş olduğu ruhsal sıkıntıdan kurtulması için belli bir ölçüde fayda sağlayabilirler. Çocuğu desteklemek, ona sahip çıkmak, “okul içinde yaşanan eziklik ve öfke türünden duygularına ortak olmak yaşlı velilerin ve öğretmenlerin” temel görevidir. Akla gelebilecek öteki sorular da şunlar olabilir: Fiziksel ve psikolojik baskılar yüzünden ruhsal sağlığı bozulmuş olan bir çocuğa göstermesi gereken tepkilerle (saldırganca mı yoksa pasifçe mi) ilgili olarak nasıl bir eğitim verilmelidir? Onun ruhsal dengesini sağlama açısından nasıl yönlendirilmesi gerekir? Bu soruların en doğru şekilde yanıtlanması gerekir.

Konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda örneğin şöyle bir öneri getirilmektedir: Böyle durumlarda okuldaki ilgili öğretmenler, okul müdürü ve rehber öğretmen (psikolog) mutlaka haberdar edilmeli ve “yetkili kişiler” olarak sorunun çözümü konusunda onların yardımları aranmalıdır. Fiziksel ve psikolojik saldırı söz konusu olduğunda, mağdur çocuğun velilerinden kuşku, tahmin ve gözlemleriyle ilgili bildiklerini söylemeleri istenilir ve buna dayanarak ayrıntılara ulaşılmaya çalışılır. Mağdur çocuk yaşadığı sıkıntıları anlatmaya yanaşırsa, veliler onu anlayışla ve sabırla dinlemeli, ayrıca çocuğa destek vererek güven duygusu aşılama çalışmalıdırlar. Böylece çocuğa, sorunlarını çözme gereksinimi duyduğu zaman, yardım ve destek arama alışkanlığı kazandırılmış olur.

Aslında “farklı” olan çocuklara yapılan fiziksel ve psikolojik baskı sorunu, pedagojik etkilemenin aynı zamanda iki tarafa –hem çocuğa, hem de baskıcıya- yönelik olması nedeniyle, çözümü pek de kolay olmayan sorunlardan biridir. Öyle ki, bir yandan (mağdur çocuğa) hoşgörü davranışı aşılamanın kültürel etkileşim eğitimi uygu-

laması gerekirken, öte yandan (baskıcı tarafa) aynı eğitim uygulamalarına geçildiğinde, bu uygulamayı olumlu yaklaşım sergileme amacına yönelik olarak gerçekleştirmek gerekir. Bu her iki yönde de belli bir mesafe kat edip art arda gelen soruları yanıtlayabilmek için pedagoji bilimine sanıldığından çok daha fazla iş düşmektedir.

Bu sorulara doyurucu yanıt verebilmek, her şeyden önce, okul içinde ve dışında yaşlılarla çocuklar ve çocuklarla çocuklar arasındaki ilişkilerin gittikçe daha çok insancılılaştırılmasına bağlıdır. Çünkü ancak insancıl olan bir pedagoji, taşıdıkları farklılıklar nasıl olursa olsun, tüm çocuklar için aynı derecede umut verici ve yararlı olabilir.

Çeviren: Dr. Emin ATASOY

KAYNAKÇA

- ANDONOV, A., MAKARİEV P., (1996) *Naraçnik po İnterkulturno Vazpitanie*, Sofiya.
- ANONİM, (1996) *Nasoki za Sadarjanieto i Organizatsiyata na Deynostta na Klasniya Rakovoditel v Balgarskoto Uçilište*, Azbuki, Broy: 1, Sofiya.
- ANONİM, (2002) *Pomoşnite Uçilišta v Balgariya*, BHK, Sofiya.
- ANONİM, (2002) *Parvite Stapki: Otsenka na Nepravitelstvennite Desegregatsionni Proekti v Şest Grada na Balgariya*, BHK, Sofiya.
- ANONİM, (1990) *Children at Risk: Poverty, Minority Status, and Other Issues in Educational Equity*. National Association of School Psychologist, Washington.
- ANONİM, (2000) *Coordinating Together. A Manual For Training Coordinator*, SCI, Poznan, Poland.
- ÇAVDAROVA-KOSTOVA, S., (2001) *İntelekt i Vazpitanie*, Sofya.
- ÇAVDAROVA-KOSTOVA, S., (2001) *İnterkulturno Vazpitanie*, Sofya.
- ÇAVDAROVA-KOSTOVA, S., (2004) *İnterpretatsii na İnterkulturna Problematika v Pismenni Raboti na Studenti, İzuçavaştı Distiplinata "İnterkulturno Vazpitanie"*, Godişnik na SU "Sv. Kliment Ohridski", Kniga "Pedagogika", Tom 97, Sofya.
- DİMİTROV, İ. (2002) *Psihologişeski i Obrazovatelni İzmereniya na Multikulturalizma v Detsko-Yunoşeskata Vizrast*, Strategii na Obrazovatelnata i Nauçnata Politika.
- GOBBO, F., (1999) *Religious Minority Status and Civic Identity: The Case of the İtaliene Waldensians*, In: *Inovative Approaches to Intercultural Education*, University of Jyvaskyla, Finland.
- GOLMAM, D. (2000) *Emotsionalna İnteligençnost*, Sofiya.
- GREKOVA, M. (1998) *Vsekidnevni Predstavi za Maltsinstvo, Obştnosti i İdentiçnosti v Balgariya*, Sofiya.
- İVANOV, İ. *İnterkulturno Obrazovanie*, Şumen, 1999
- İVANOVA, N., KOLEVA, İ., NUNEV, Y., MİLENOVA, S., (2002) *İskri ot Oganya*, Sofiya.
- KLEİN, G., (1993) *Education Toward Race Equality*, London
- KOLMAN, N., (2001) *Neka Pogovorim, Roditeli i Detsa*, Sofiya.
- KÜÇÜKOV, H., (2001) *Razvitie na Detskiya Romski i Detskiya Turski Bilingvizam v Balgariya*, Sofiya.
- MİNÇEVA-RİZOVA, M., RİZOV, İ., (2000) *Programa Ramo. Obrazovatelna Programa za Razvitie na Mejdukulturen Opit*, Sofiya.
- PEROTİ, A., (1994) *V Zaştita na Mejdukulturnoto Obrazovanie*, Sofiya.
- RUŞİNOVA, E., GÜROV, D., BAEVA, M., GÜROVA, V., (1994) *Kniga za Deteto*, Sofya.
- SAÇKOVA, E., (2000) *Obrazovanieto na Detsata Migranti – Şveytsarskiya Opit*, Sofiya.
- SİMS AND B. BASS DE MARTİNES, (1981) *Despectives in Multicultural Education*, University Pres of America, U. S. A.